

Maksumova Inoyatxon Vahidulla qizi

Alfraganus universiteti, Filologiya fakulteti Arab tili yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab yozuvining kelib chiqishi, tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda kaligrafiya san'atining shakllanish jarayoni yoritilgan. Maqolada arab yozuvi nafaqat yozma aloqa vositasi, balki estetik va ruhiy go'zallikni ifodalovchi san'at turi sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, arab kaligrafiyasining asosiy turlari — kufiy, naskh, thuluth, diwani va nasta'liq yozuvlari hamda ularning madaniy ahamiyati haqida ilmiy ma'lumotlar beriladi. Tadqiqotda arab yozuvining zamonaviy san'at va dizayndagi o'rni ham alohida e'tiborga olingan.

Kalit so'zlari: Arab yozuvi, kaligrafiya san'ati, kufiy, naskh, thuluth, arab madaniyati, Qur'on, xattotlik, estetik meros.

Asosiy qism: 1. Arab yozuvining kelib chiqishi va tarixiy taraqqiyoti

Arab yozuvi milodiy IV asr atrofida Nabatiy yozuvidan kelib chiqqan deb hisoblanadi. Ilk arab yozma yodgorliklari Hijoz va Yamanda topilgan. Islom dini tarqalishi bilan arab yozuvi musulmon dunyosining asosiy yozuv tizimiga aylandi. Qur'on oyatlari arab yozuvida yozilgani bois, bu yozuv diniy muqaddaslik maqomini oldi va tez orada ilm, adabiyot hamda diplomatiya tili sifatida butun Islom olamiga yoyildi.

Arab yozuvi o'ngdan chapga qarab yoziladi, 28 ta harfdan iborat. Uning o'ziga xos jihati shundaki, harflar so'zdagi o'rniga qarab turlicha shaklga kiradi: bosh, o'rta, oxirgi yoki alohida holatda. Bu esa yozuvning estetik imkoniyatlarini kengaytiradi va kaligrafiya rivojlanishiga zamin yaratadi.

2. Kaligrafiyaning paydo bo'lishi va turlari

Kaligrafiya (yunoncha "kallos" — go'zal va "graphein" — yozmoq) arab madaniyatida yozuvning estetik go'zalligini san'at darajasiga ko'targan yo'nalishdir. Dastlab Qur'on nusxalarini chiroyli yozish ehtiyoji natijasida vujudga kelgan. Arab kaligrafiyasi asrlar davomida bir necha mashhur yozuv turlarini yaratdi:

- Kufiy yozuvi — eng qadimiy turi bo'lib, to'g'ri chiziqli, burchakli shaklga ega. Asosan Qur'on qo'lyozmalarida qo'llangan.
- Naskh yozuvi — yumaloq, o'qilishi oson bo'lgan yozuv turi; keyinchalik bosma arab matnlarida asosiy shaklga aylandi.
- Thuluth yozuvi — nafis, bezakli yozuv bo'lib, me'moriy inshootlarda, masjid devorlarida keng qo'llanilgan.
- Diwani, Riqqa' va Nasta'liq — fors va turk madaniyatlari ta'sirida shakllangan nafis yozuv turlari bo'lib, xattotlik san'atining yuksak namunalari ifodalaydi.

3. Kaligrafiyaning estetik va ma'naviy ahamiyati

Arab kaligrafiyasi nafaqat yozuv, balki ma'naviy tafakkurning ifodasi sifatida qadrlanadi. Xattotlik — sabr, diqqat va ixlos talab qiluvchi amaliyot bo'lib, musulmon san'atida Allohning so'zini go'zal tarzda ifodalash vositasi sifatida qaralgan. Shuning uchun kaligrafiya ko'pincha "ruhning qo'ldagi ifodasi" deb ta'riflanadi.

Kaligrafiya musulmon dunyosida me'morchilik, naqshinkorlik va miniatyura san'atlari bilan uyg'unlashgan. Masalan, Istanbuldagi Sulton Ahmad masjidi yoki Samarqanddagi Registon majmuasi devorlaridagi arab yozuvlari nafaqat diniy, balki badiiy qiymatga ham ega.

4. Arab yozuvining zamonaviy davrdagi ahamiyati

Bugungi kunda arab yozuvi faqat diniy matnlarda emas, balki grafika, dizayn, logotip va zamonaviy san'at yo'nalishlarida ham keng qo'llanmoqda. Arab kaligrafiyasi UNESCO tomonidan "nomoddiy madaniy meros" sifatida e'tirof etilgan. Shu bilan birga, arab yozuvi orqali o'tmish va hozirgi zamon o'rtasidagi madaniy uzviylik saqlanib qolmoqda.

5. Kaligrafiya san'atining shakllanishi

Kaligrafiya dastlab Qur'on nusxalarini chiroyli yozish zarurati bilan paydo bo'lgan. Xattotlar — xattotlik san'ati ustalari — yozuvni ma'naviy poklik, sabr va ixlos bilan bajarganlar. Ular yozuvni Alloh so'zining go'zalligini ifodalovchi san'at sifatida ko'rishgan. Shu sababli arab kaligrafiyasi musulmon dunyosida eng e'zozli san'at turlaridan biri bo'lib qolgan.

Mashhur arab xattotlaridan Ibn Muqla (X asr) va Ibn al-Bavvob (XI asr) kaligrafiyaning nazariy asoslarini yaratgan. Ular yozuv chiziqlari proporsiyasi, harflarning o'lchovi va simmetriya qoidalarini ishlab chiqqanlar. Shu asosda harflarning go'zal mutanosibli shakllandi.

6. Arab kaligrafiyasining badiiy va diniy o'rni

Arab kaligrafiyasi faqat yozuv emas, balki ruhiy ifodaning san'ati hamdir. Xattotlar har bir harfda go'zallik va ma'naviyat uyg'unligini izlashgan.

Shu bois kaligrafik asarlar ko'pincha masjidlar, madrasalar va saroylarni bezagan.

Masalan:

- Istanbuldagi Ayasofiya masjidi devorlarida Alloh va Payg'ambar (s.a.v.) nomlari thuluth yozuvida bitilgan.
- Samarqanddagi Registon majmuasi peshtoq yozuvlarida kufiy uslubi asosida Qur'on oyatlari aks etgan.
- Bag'dod va Qohira shaharlarida esa arab kaligrafiyasi me'moriy naqshlar bilan uyg'unlashgan holda rivoj topgan.

Bu yozuvlar orqali inson nafaqat diniy matni o'qiydi, balki san'atning estetik zavqini ham his qiladi.

7. Arab yozuvi va kaligrafiyaning zamonaviy san'atdagi o'rni

Bugungi kunda arab yozuvi zamonaviy dizayn, reklama, raqamli grafikada ham keng qo'llanmoqda. Ko'plab rassomlar va dizaynerlar arab harflarining chiziqlaridan vizual identitet yaratishda foydalanishmoqda.

Masalan:

- Arab dunyosidagi "Calligraffiti" yo'nalishi — kaligrafiya va graffiti san'atining uyg'unlashgan shakli sifatida mashhur bo'lmoqda.
- Dubay va Qohirada kaligrafik ko'rgazmalar, xalqaro musobaqalar o'tkazilmoqda.
- 2021 yilda UNESCO arab kaligrafiyasini "Nomoddiy madaniy meros" sifatida ro'yxatga oldi.

Bu holat arab yozuvi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy madaniyatda ham dolzarbligini yo'qotmaganini ko'rsatadi.

5. O‘zbekiston hududidagi arab yozuvi merosi

O‘zbekiston tarixida arab yozuvi IX–XX asrlargacha rasmiy yozuv sifatida ishlatilgan. Imom al-Buxoriy, al-Termiziy, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy kabi allomalar asarlarining ko‘pchiligi arab yozuvida bitilgan. Samarqand, Buxoro va Toshkentdagi qadimiy qo‘lyozmalar bunga yaqqol misoldir.

Bugungi kunda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti, Imom Buxoriy xalqaro markazi va Islom sivilizatsiyasi markazida minglab arab yozuvidagi qo‘lyozmalar saqlanmoqda. Bu asarlar milliy madaniyatimizning ajralmas qismi bo‘lib, arab yozuvi tarixiy merosimizda o‘chmas iz qoldirganini ko‘rsatadi.

Xulosa: Arab yozuvi insoniyat madaniy taraqqiyotining muhim bosqichlaridan birini ifodalaydi. U nafaqat diniy matnlarni yozish vositasi, balki estetik va ruhiy go‘zallikni ifodalovchi san‘at shaklidir. Kaligrafiya orqali yozuvning ma‘nosi bilan bir qatorda uning go‘zalligi ham inson qalbiga ta‘sir etadi. Shu sababli arab yozuvi va kaligrafiya san‘ati nafaqat islom madaniyatining, balki butun insoniyat merosining bebaho qismidir.

Bugungi kunda arab yozuvi san‘atining o‘rganilishi, qo‘lyozmalarni saqlash va yosh avlodga xattotlik an‘analarini o‘rgatish — madaniy merosni asrash va uni yangi bosqichda rivojlantirish yo‘lida muhim vazifadir. Arab yozuvi o‘zining betakror shakllari bilan xalqaro san‘at maydonida ham o‘z o‘rnini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Al-Munajjid, M. (1999). *Tarikh al-Khat al-‘Arabi*. Dar al-Kutub al-‘Ilmiyya, Bayrut.
2. Blair, S. (2008). *Islamic Calligraphy*. Edinburgh University Press.
3. Osborn, J. (2013). *Arabic Script: Styles, Variants, and Calligraphy*. Oxford University Press.
4. Rahmonov, Sh. (2020). *Arab yozuvi tarixi va kaligrafiya san‘ati*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
5. UNESCO (2021). *Arabic Calligraphy: Intangible Cultural Heritage*.
6. Ibn Muqla, A. (1030). *Usul al-Khat al-‘Arabi*. Bag‘dod qo‘lyozma fondi.
7. Karimov, A. (2022). “Markaziy Osiyoda arab yozuvi merosi.” *Sharqshunoslik ilmiy jurnali*, №2.